ZNT

Zwols NATUUR Tijdschrift 2022 nr. 2

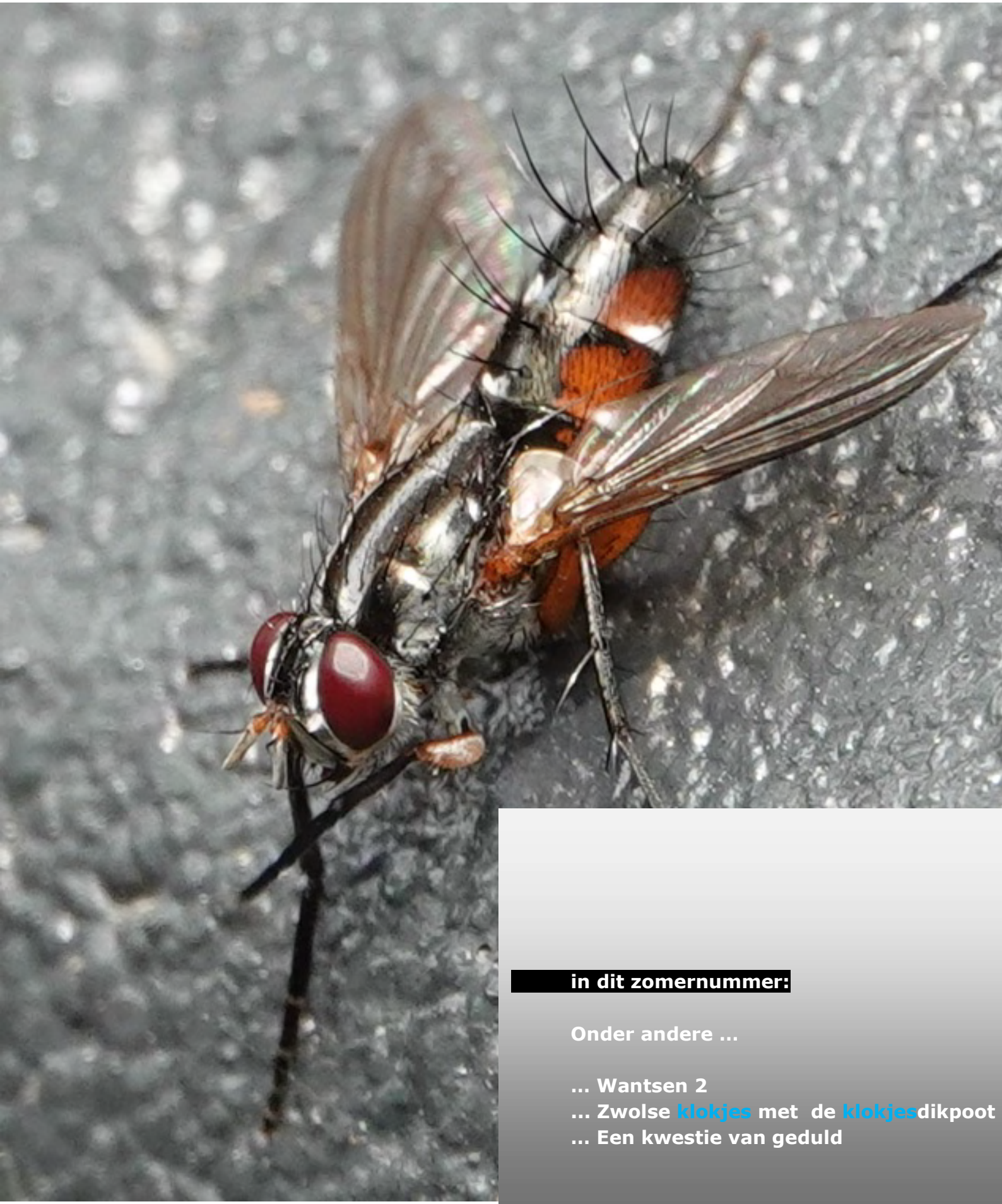

in dit zomernummer:

Onder andere …

… Wantsen 2
… Zwolse klokjes met de klokjesdikpoot
… Een kwestie van geduld

Overzicht coördinatoren werkgroepen IVN en KNNV

IVN

Excursies	Ine Reinders ivnexcursies@ivnzwolle.nl 038-4657590
Vogelzangcursus	Ine Reinders vogelzang@ivnzwolle.nl 038-4657590
Wilde plantencursus	Marlène Vaessen wildeplanten@ivnzwolle.nl 06-23683523
Klimaat	Inge de Groot klimaat@ivnzwolle.nl 038-4557446
Scharrelkids	Annet van der Wal scharrelkids@ivnzwolle.nl 038-4537022
Kindernatuurgroep Meppel	Marlène Vaessen marlenevaessen@xs4all.nl 06-23683523
Veldlessen	Ankie van Leeuwen veldlessen@ivnzwolle.nl 0529-402011
Oerschool	Gerda Revenberg oerschool@ivnzwolle.nl 038-4547309
Groen voor ouderen	Uka Dijkstra-Stam gvo@ivnzwolle.nl
Fotogroep	vacature fotogroep@ivnzwolle.nl
IVN Routes app	Renée Cornelis routes@ivnzwolle.nl
Sociale media/Publiciteit	Roel Suidgeest ivn@ivnzwolle.nl 06-39457026
Stand en verkoop materialen	Fenna Westers stand-depot@ivnzwolle.nl 038-4224387
Natuurcafé/Verbinding	Inge de Groot natuurcafe@ivnzwolle.nl 038-4557446
NatuurGidsenOpleiding	Alfred van der Burgh natuurgidsenopleiding @ivnzwolle.nl 06-51414548
Natuur-Jeugdbegeleider Opleidingen	Marlène Vaessen njo@ivnzwolle.nl 06-23683523

KNNV

Vogelwerkgroep	Jur Furda knnv.vwgzwolle@gmail.com 038-3858200
Knoflookpadden	Evert Ruiter e.j.ruiter@planet.nl
Mossen	Herma Visscher hermavisscher@home.nl 038-4540282
Planten	Elja van Dongen 038-3762696 Brunhilde Reicher 038-4221228
Vleermuizen	Vacature
Natuurbeschermings-commissie	Dirk Maas diwimaas@gmail.com 0529-427255
Vreugderijkerwaard	Vacature
Lezingen & excursies	Vacature

Gezamenlijke werkgroepen

Paddenstoelen	Tineke Burghard tinekeburghard@gmail.com 038-4447227
Insecten/vlinders	Martin Wolters insecten@ivnzwolle.nl 06-21978608

Verwante organisaties

Stichting Avifauna Zwolle	info@avifaunazwolle.nl
Zoogdierenwerkgroep	Annelies v.d. Blij info@ natuurenmilieuoverijssel.nl 038-4250968
Milieuraad Zwolle	Michiel van Harten milieuraadzwolle.nl
Stichting Nooterhof	Goertjesweg 3, 8013 PA Zwolle stichting@nooterhof.nl 06 204 000 66 www.nooterhof.nl

Voorplaat

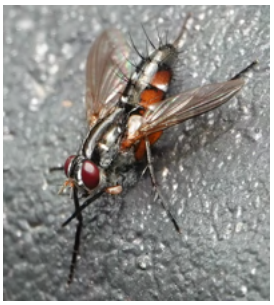

op de foto
Mintho rufiventris

foto
Peter van Dam

commentaar
Deze prachtige sluipvlieg kreeg zijn naam in 1817, maar een Nederlandse naam heeft hij nog steeds niet.

Van de redactie

Het zomernummer van ons ZNT is in jullie mailbox gevallen. We hebben geprobeerd er weer een gevarieerd nummer van te maken. Vooral wilde bijen en vogels spelen de hoofdrol. Als redactie ben je natuurlijk altijd afhankelijk van wat er door schrijvers wordt ingeleverd. Wij hopen dan ook dat liefhebbers van bijvoorbeeld planten en paddenstoelen hun weg naar het ZNT vinden.

In het vorige nummer begonnen we een serie korte monografieën over Nederlandse bomen. We kozen toen enthousiast voor de grove den. Op het laatste moment ging het artikel voor dit ZNT niet door. De tijd was te kort om een ander naar die bijdrage te vragen. Heel spijtig.

Wij zijn eigenlijk op zoek naar iemand of een duo of een groepje dat de komende nummers van zo'n monografie wil voorzien. Het kan ook om beurten. Daarin gaat het om een beschrijving en de biologie van de soort, zijn rol in de natuur met schimmels, insecten, vogels en andere dieren. Tenslotte aangevuld met aandacht voor de relaties met de mens, in het verleden en nu.

Zo zijn er natuurlijk nog meer mogelijkheden. Misschien heeft iemand of een groepje zin om een andere rubriek te starten. Neem in dat geval contact met ons op.

Namens de redactie, Peter van Dam, Gabi Milder en Evert Ruiter

De volgende kopijsluiting is zondag 14 augustus 2022

petervandam38@yahoo.com
of
zntredactie@live.nl

Inhoudsopgave

Van de redactie 3
Verrassing langs de IJssel 3
Korte impressie ALV IVN Zwolle 4
Even voorstellen 5
Van de KNNV bestuurstafel 7
Wantsen deel 2 8
Geïllustreerd botanisch woordenboek recensie 14
Handboek Europese Vogels recensie 15
Vroege Vogelexcursie verslag 16
Een kwestie van geduld? 17
Zwolse klokjes met de klokjesdikpoot 18
Honderd dagen 26
Moestuinieren? 28
Behaarde boterbloem 28
Wolven in Salland? 29
Indrukwekkend weekend Schiermonnikoog 30
Grijze zandbijen 32
Foto's van leden en cursisten 34

Verrassing langs de IJssel

vers van de pers – Peter van Dam

Dagelijks bezoeken vogelaars en andere natuurliefhebbers de uiterwaarden van de IJssel. Het indrukwekkende landschap wordt graag vanaf de fiets bekeken of vanuit de hut inde Vreugderijkerwaard. Aan de overkant, richting Zalk, ontwikkelt zich een fantastische flora op voormalige landbouwgronden langs de rivier.

Ergens langs de IJssel hebben twee paar-tjes paapjes gebroed, misschien honderd meter van elkaar. Het kan zelfs zijn dat dit al een paar jaar gebeurt, maar dat het vogelaars aan de aandacht is ontsnapt. Dat dit vlakbij Zwolle gebeurt was niet bekend.

Uit de Vogelatlas blijkt dat paapjes vooral in Drenthe broeden. Het rivierenlandschap wordt niet als mogelijk broedgebied vermeld. Op kaartjes is te zien, dat de soort afneemt. Nu maar hopen dat het rivierenlandschap de broedvogels bevalt.

Korte impressie van de Algemene Leden Vergadering IVN Zwolle op donderdag 21 april 2022

Voorzitter Hans de Jong heette allen welkom.
*De notulen, het jaarverslag en het financieel verslag 2021 werden goedgekeurd. Met dank aan alle coördinatoren die in het tweede corona jaar veel activiteiten georganiseerd hebben en goed gehandeld in deze bijzondere omstandigheden.
Goedgekeurd is ook de begroting 2022 waarbij is ingestemd met meer financiële ruimte voor nieuw bestuursbeleid. De contributie voor het jaar 2023 is vastgesteld op € 25,-.

*Tot zijn grote verrassing werd Erik de Kruif tijdens de ALV benoemd tot erelid van de IVN Zwolle. Eriks inzet is van onschatbare waarde bij o.a. de natuurgidsenopleiding en het opleiden van nieuw talent. Zijn grote voorliefde is het landschap. Een echte doener en inspirator.

bloemen voor ons
nieuwe erelid Erik de Kruif

*Jubilarissen: voor Marjolein Koopmans (40 jaar IVN lid) was er de gouden en voor Annet van der Wal, Henriette Maan en Nel Molenaar (allen 25 jaar IVN lid) de zilveren IVN speld.

*Afscheid werd genomen van het "oude" bestuur: Hans de Jong (voorzitter); Gerard Derkman (penningmeester) en Roel Suidgeest (PR & communicatie). Vele jaren hebben zij zich zeer actief ingezet voor de IVN Zwolle. Met grote danken waardering van alle leden.

Hans de Jong memoreerde in zijn afscheid aan de reis van en naar de Nooterhof. Eind deze zomer verhuizen we richting Nooterhof, met de Milieuraad. Dankzij ons aller inzet wordt IVN als dè organisatie voor Natuur Educatie erkend. Een compliment maar dat vergt ook extra inspanning van ons: meer aanbod van activiteiten en meer enthousiaste vrijwilligers. Hans zal zich hiervoor blijven inzetten en ziet dit als een grote uitdaging voor het nieuwe bestuur.

*In het IVN (bestuurders)bos is behoorlijk gekapt: eerst de schrik van de kaalslag -nu ruimte voor jonge loten. Verkozen tot nieuwe bestuursleden zijn Berien Bakker – voorzitter, Jaap van Driezum – penningmeester en Thea Huisman – bestuurslid. Samen met Henriëtte van der Velde – secretaris vormen zij het nieuwe bestuur van IVN Zwolle.

vertrekkende bestuursleden voor het laatst aan de bestuurstafel

*De nieuwe IVN-folder is gepresenteerd: een prachtig aanbod aan interessante activiteiten 2022.
Ook op de website van IVN Zwolle zijn ze te vinden.

Veel buitenplezier en succes de komende tijd!

Namens het bestuur:
Thea Huisman

Even voorstellen

Berien Bakker nieuw voorzitter IVN Zwolle

Sinds 1,5 jaar woon ik in 'het groen' van gemeente Ommen, na vele jaren in de Randstad te hebben gewoond. Ooit opgegroeid in Zwartsluis voelde ik steeds meer de behoefte om weer richting het oosten te gaan. Een hele gelukkige keuze tot nu toe. Mijn twee volwassen kinderen geven er de voorkeur aan om nog heerlijk in de Randstad te blijven wonen. Ik geef ze geen ongelijk op die leeftijd.

Naast mijn betaalde baan, als managing consultant bij BMC, wil ik graag een bijdrage leveren aan natuur, educatie en vrijwilligerswerk. Bij IVN afdeling Zwolle heb ik deze combinatie zeker gevonden. Ik kende tot voor kort vooral het veldwerk vanuit mijn eerdere werk als bestuurder van een kinderopvangorganisatie.

Maar uit de eerste kennismaking met oud-bestuursleden, nieuwe mede-bestuursleden, coördinatoren en vrijwilligers wordt mij al duidelijk dat afdeling Zwolle een enorme betrokken en actieve groep met mensen is. Ik ga zeker deelnemen aan enkele excursies die worden georganiseerd dit jaar.

Er is veel te doen voor ons als nieuw bestuur, niet in de laatste plaats door de verhuizing (terug) naar de Nooterhof nog deze zomer. We willen ons dan ook in het komende half jaar eerst verrijken met alle informatie en ervaringen vanuit onze eigen afdeling en IVN landelijk. Ik hoop dat jullie ons als bestuur en mij als voorzitter willen helpen om onze weg te vinden binnen de afdeling Zwolle en binnen alle samenwerkingen.

Even voorstellen

Jaap van Driezum nieuwe penningmeester van IVN Zwolle

Mijn naam is Jaap van Driezum en sinds 2014 ben ik lid van IVN Zwolle. Mijn start bij het IVN was de gidsencursus. Genoten heb ik daar van de lessen die hamerden op de beleving van de natuur en minder op de kennis. De cursus heb ik helaas niet af kunnen maken maar ik ben wel actief gebleven en geworden binnen het IVN bij de gezinsactiviteiten/scharrelkids 4-8 jaar en het project Vechterweerdveldlessen. Voor mij een bekende doelgroep met mijn werk ooit binnen het basisonderwijs. Verder heb ik ook gewerkt binnen het volwassenen-onderwijs en het MBO.

Bij de laatste gidsen opleiding verzorgde ik de catering tijdens de lesavonden en zo heb ik heel wat nieuwe mensen leren kennen. Voor de nieuwste loot, de klimaatcursus, mocht ik het onderdeel 'Verhalen vertellen' verzorgen. Ik woon in de buurtschap Langenholte met mijn vrouw, de kinderen zijn uitgevlogen. Er is hier een actieve buurtvereniging en daarvan ben ik penningmeester geweest. Een aantal jaren heb ik de kascontrole gedaan bij een organisatie in Wezep en nu had ik mij opgegeven voor de kascontrole IVN Zwolle. Zo is Gerard Derksen, de huidige penningmeester mij op het spoor gekomen en heeft mij gevraagd om bestuurslid te worden. Na wat wikken en wegen wil ik de uitdaging wel aangaan om als penningmeester IVN Zwolle te ondersteunen.

Even voorstellen

Thea Huisman nieuw algemeen bestuurslid IVN Zwolle

Ik ben geboren in de Achterhoek, na de HBS en Hogere Landbouwschool, eerst werkzaam geweest in de schapenhouderij. De laatste 20 jaar qua werk een andere richting ingeslagen: bevorderen van recreatie & toerisme in de regio Salland als merkleider bij MarketingOost in Zwolle. Ook meerdere bestuurlijke functies bekleed zoals bij het Waterschap Groot Salland, nu Waterschap Drents Overijsselse Delta.

Samen met mijn man woon ik nu al 35 jaar op ons biologisch (melk)schapenbedrijf in Laag Zuthem aan het Overijssels Kanaal grenzend aan Landgoed Den Alerdinck. Onze zoon Bart woont met Malou en kleindochter Mees in de stad Utrecht.

Ik beleef veel plezier aan het buitenleven: geniet van de eerste zwaluwen en kievitsbloemen, de rietzangers, futen en meerkoeten in het kanaal, de planten op de kanaaldijk, de seizoenen en landschappen in deze omgeving.

Jarenlang ben ik al lid van de IVN Zwolle, zij het niet zo actief. Met mijn pensioen inzicht ben ik de Natuurgidsenopleiding gaan volgen om actiever betrokken te zijn bij het overbrengen van kennis en verwondering van de natuur.

Het IVN ervaar ik als een warm bad. Samen delen waar je plezier aan beleeft. Soms alleen maar genietend, soms diepgravend en veel kennis opdoend. En dat overbrengen en doorgeven aan kinderen en volwassenen. Graag draag ik ook via mijn werk in het bestuur bij aan een bloeiend IVN Zwolle.

kievitsbloemen Peter van Dam

Van de KNNV bestuurstafel

Evert Ruiter

Deze editie van het ZNT verschijnt op 21 juni, de langste dag van het jaar. De lente, waar we na de koude en kille winter zo naar uitkeken, ligt alweer achter ons. De tijd vliegt. Het was een prachtig voorjaar waar we, nu de coronabeperkingen helemaal zijn opgeheven, volop van hebben genoten. We vierden een mooi voorzomerfeest op de Nooterhof, de plek die vanaf nu onze eigen plek wordt, want de Weijenbelt, waar we jaren onze lezingen, cursussen en vergadering organiseerden is nu verleden tijd.

Als bestuur kijken we dan ook naar de toekomst. Hoe gaan we ons profileren als KNNV en hoe gaan we met onze activiteiten invulling geven aan die Nooterhof. Daarover wordt niet alleen in het bestuur gesproken, maar ook in het Nooterhof Netwerk waarin we, met een aantal andere Zwolse groene clubs, zijn vertegenwoordigd. Over die activiteiten zullen we u de komende tijd informeren en we hopen u ook daarin te mogen betrekken.

Het adagium ‘een nieuwe lente, een nieuw geluid’ zouden we voor even kunnen wijzigen in ‘een nieuwe lente, een nieuw gebouw’, want op die Nooterhof verrees onlangs een nieuw gebouw waar onze activiteiten straks plaats zullen vinden. Dat wil zeggen, al onze binnen-activiteiten. De buiten-activiteiten vinden plaats in de natuur, de plek die ons het meest na aan het hart ligt, maar steeds vaker in de verdrukking komt.

Reden te meer om weer in te zetten op lezingen, cursussen, excursies om mensen deelachtig te maken van de grote waarde van natuur. Dat blijft natuurlijk onze voornaamste drijfveer als KNNV afdeling Zwolle. Als bestuur hopen we u dan daar regelmatig te ontmoeten om te genieten van alle moois wat de natuur te bieden heeft en samen bij te praten. Net zoals de ringmussen op de foto.

Namens het bestuur

ringmussen Evert Ruiter

WANTSEN(deel 2)

tekst en fotografie ©Gerard Beersma

Het determineren van wantsen is zeker niet altijd makkelijk. Niet alleen lijken sommige soorten sterk op elkaar, er zijn bovendien verschillen tussen de diverse nimfenstadia én tussen mannetjes en vrouwtjes. De kleur verandert in de loop van de seizoenen en binnen een soort kan veel variatie bestaan. En we hebben het in Nederland ook nog over zo'n 650 soorten in 36 families, dus er is genoeg te ontdekken om jarenlang naar wantsen te kunnen kijken zonder dat de verveling toe zal slaan. Hieronder noem ik enkele belangrijke families.

Blindwantsen

De blindwantsen vormen in Nederland met 250 soorten verreweg de grootste familie. Het is bovendien een familie waarin we heel veel variatie zien. In het vorige artikel noemde ik al het ontbreken van ocelli als kenmerk. Daarnaast hebben blindwantsen een knik in de vleugels die we bij de andere families niet zien. Wil je blindwantsen zien, dan is vooral het afzoeken van brandnetels, gras en struiken lucratief, maar door het grote aantal soorten kun je ze feitelijk overal wel tegenkomen.

Wantsenliefhebbers gebruiken vaak netten waarmee ze door de vegetatie slepen om daarna de gevangen wantsen te kunnen bekijken en determineren. Zelf maak ik geen gebruik van netten, ik doe liever zelf wat meer moeite zonder de dieren te verstoren.

De zeldzaamste wants die ik ooit gevonden heb is de links afgebeelde appelschorsblindwants. Voor zover mij bekend het enige exemplaar dat ooit is aangetroffen buiten Limburg, en ook daar zeer zeldzaam. De soort is de enige blindwants met ocelli. De eveneens karakteristieke geknikte vleugels heeft hij wel, zoals op de foto goed te zien is.

Appelschorsblindwants, *Isometopus intrusus*
Dalfsen, De Horte, augustus 2021

Links: nimf, landgoed Windesheim, juni 2019
Rechts: imago, Zwolle, Herfte, juni 2020

Miergraswants, *Pithanus maerkelii*,
Vreugderijkerwaard, juni 2019

De rode halsbandwants *Deraeocoris ruber* (foto's hierboven) leeft van kleine insecten. In Zwolle komt hij overal voor; vooral in het Westerveldse Bos vaak in grote aantallen. Je ziet ze er bijvoorbeeld in de stroken met grote brandnetel.

De elegante miergraswants leeft in open en vochtig gebied, waar hij zuigt aan grassen, russen en zeggen. Er is maar 1 generatie per jaar, de eieren overwinteren in grasstengels.

Schildwantsen

Deze wantsen zijn relatief gemakkelijk te vinden, niet alleen doordat diverse soorten heel algemeen zijn, maar ook doordat ze zich vaak niet erg onopvallend gedragen.

Tweetandschildwants
Picromerus bidens
Dalfsen, Regterense Bos, augustus 2017

Pyjamaschildwants
Graphosoma italicum
Boetelerveld, juni 2020

Bessenschildwants nimf
Dolycoris baccarum,
Dalfsen, De Horte, juli 2019

Op de foto hierboven zien we een parend stel tweetandschildwantsen. Dat zijn rovers die eigenlijk overal kunnen zitten, maar nergens echt algemeen zijn.

Deze rood met zwarte wantsen luisteren naar de fraaie naam pyjamaschildwants. Ze leven op schermbloemigen. We vinden ze vaak boven in de bloemschermen.

De nimf van een bessenschildwants (foto boven) is geheel behaard. Ook het imago (hiernaast) heeft kenmerkende beharing. Het is de enige wants met behaard halsschild.

Kielwantsen

Kielwantsen lijken erg op schildwantsen, maar hebben een kiel die van voor tot achter over de buik loopt. Op de foto rechts de onderkant van een gewone kielwants. De foto links toont de zeldzame veenkielwants, die ik bij De Horte toch al 6 keer aangetroffen heb, dus daar zit mogelijk wel een redelijke populatie.

Veenkielwants
Elasmucha fieberi
Dalfsen, De Horte, mei 2021

Gewone kielwants
Elasmucha grisea
Dalfsen, De Horte, juli 2019

Bodemwantsen

Bodemwantsen vormen met ongeveer 100 soorten een van de grotere families. Als je ergens op de bodem gaat rondsnuffelen en daar wantsen aantreft is de kans best groot dat dit inderdaad bodemwantsen zijn. Hier een groep nimfen van de vuurwants.

Vuurwants, *Pyrrhocoris apterus*,
Zwolle, september 2019

Lindenspitskop *Oxycarenus lavaterae*
Reek (Noord Brabant), mei 2019

Lindenspitskop *Oxycarenus lavaterae*
Savelsbos (Limburg), mei 2019

De lindenspitskop is bijzonder interessant. Hoewel het bodemwantsen zijn zien we ze meestal op stammen van linden. Duizenden exemplaren vaak, dicht opeengepakt. Bij exemplaren waar het licht goed op valt wordt het zonlicht door het doorzichtige deel van de vleugels weerkaatst. Deze foto's heb ik gemaakt in Brabant en Limburg, maar ook in Zwolle is de soort aangetroffen. Dus houd de linden in de gaten, want dit spektakel wil je echt niet missen.

Randwantsen

Volwassen randwantsen zijn bijna altijd bruin, groot (meer dan 1 cm.) en vaak relatief breed. De antennes bestaan uit 4 leden, waarvan het eerste lid extra dik is. Randwantsen zitten vaak te zonnen en omdat ze ook nog algemeen zijn lopen ze erg in het oog. De nimfen zijn vaak wat kleuriger en zien er door de lange antennes bijna koddig uit. De zuringrandwants is de algemeenste soort uit deze groep, en het is misschien wel de wants die het meest gezien wordt.

Zuringrandwants
Coreus marginatus
Dalfsen, Regterense Bos, juli 2019

Bruine getande randwants
Coriomeris denticulatus
Zwolle, mijn tuintje, augustus 2020

De zuringrandwants zit inderdaad vaak op zuring, maar komt ook op andere planten voor. Kenmerkend is het erg brede lijf en de 2 kleine doorntjes die voor de kop uitsteken en elkaar bijna raken.

De bruine getande randwants herken je aan de witte doorntjes op de zijkant van het halsschild.

De eitjes van de smalle randwants zien er bijna uit als paaseieren.
Drachten, juli 2015

De smalle randwants, *Gonocerus acuteangulatus* komt vooral op besdragende struiken voor. Bij mij in de tuin zie ik hem vooral in de klimophaag.

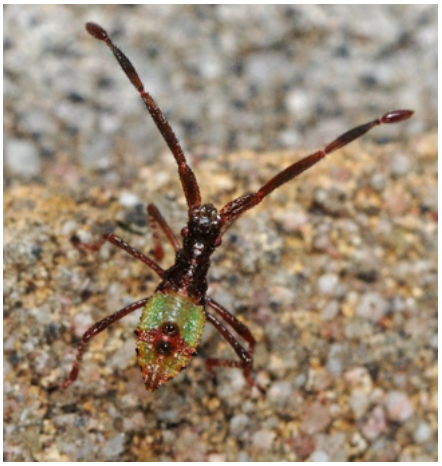

Een jong nimfje heeft relatief grote antennes.
Zwolle, juli 2015

Volwassen dieren zien we ‘s zomers vaak in de zon zitten.
Zwolle, juni 2020

Bloemwantsen

Er zijn in Nederland ongeveer 40 soorten bloemwantsen. Het zijn kleine wantsjes (4 mm. of minder) die zoveel op elkaar lijken dat ze maar moeilijk te determineren zijn. De gewone bloemwants is vaak makkelijk te vinden door brandnetelbladeren af te zoeken. Ze zitten vaak gewoon boven op een blad, maar als je te snel dichterbij komt gaan ze aan de onderkant zitten. Door heel voorzichtig je hand onder langs het blad te bewegen gaan ze vaak wel weer aan de bovenkant zitten.

Gewone bloemwants *Anthocoris nemorum*
Zwolle, Soeslo, augustus 2017

Graafwantsen

De familie van de graafwantsen bestaat uit een 10-tal soorten. Ze hebben stevige poten met doorntjes die het graven in zand vergemakkelijken. Ze leven dan ook vooral ondergronds, waar ze sappen uit de plantenwortels zuigen. In de paringstijd in het voorjaar kunnen ze zich bovengronds vertonen. De dovenetelgraafwants is op plaatsen met veel dovenetels redelijk algemeen.

Dovenetelgraafwants *Tritomegas bicolor*
Zwolle, Vreugderijkerwaard, april 2021

Oeverwantsen

Oeverwantsen leven op zandige oevers van allerlei wateren. Er zijn 20 soorten, en de meesten lijken veel op elkaar. Veel soorten overwinteren als volwassen wants, en dan kunnen we ze op 'gekke' plaatsen tegenkomen, bijvoorbeeld in het bos. Daar zijn de omstandigheden om te overwinteren ongetwijfeld veel gunstiger dan op de koude vlakke zandoevers. Toch niet zo gek dus.

Saldula arenicola
Vreugderijkerwaard, augustus 2018

Schorswantsen

De 7 soorten schorswantsen zijn zo plat dat ze gemakkelijk in de kiertjes van een stukje boomschors passen. Alleen met wat geluk kom je ze tegen.

Aradus depressus
Zwolle, Soeslo, mei 2016

Netwantsen

De familie van de netwantsen is makkelijk te herkennen aan het netvormige patroon over het lijf. Nederland kent zo'n 30 soorten, het zijn kleine wantsen met een vaak specialistisch dieet. Sommigen zijn invasief en kunnen voor flinke problemen zorgen. Zo zijn op het landgoed Windesheim sommige rododendronstruiken flink aangetast door de rotsheidenetwants. Die komt oorspronkelijk uit Japan, pas in 1994 is hij in Europa aangetroffen (in Boskoop).

Kalama tricornis
Vreugderijkerwaard, september 2020

Rotsheidnetwants *Stephanitis takeyai*
Laag-Zuthem, Den Alerdinck, oktober 2021

Beeklopers en dwerglopers

De familie van de beeklopers en dwerglopers omvat slechts 5 soorten.

Gewone beekloper *Velia caprai*
Dalfsen, De Horte, maart 2019

Duikerwantsen

Met 30 soorten is dit de grootste familie van de waterwantsen.

Gewone sigaar *Sigara striata*
Zwolle, Westerveldse Bos, september 2018

Het gaat te ver om hier van alle families voorbeelden te tonen.
Op https://waarneming.nl/familie/all?diergroep=15 is een overzicht te vinden. Voor de liefhebbers is op https://waarneming.nl/users/104779/photos/? ook een groot deel van mijn foto's te zien.

Foto's naast de koptitel
links: nimf heksenkruidsteltwants *Metatropis rufescens*, Windesheim landgoed, december 2021
rechts: nimf Geribde prachtblindwants *Miris striatus*, Soeslo, mei 2018

Geïllustreerd botanisch woordenboek

Recensie Carin van de Ploeg

Een tijd geleden schreef ik een recensie over de minigids 'stoepplantjes', www.stoepplantjes.nl, waarin je meer informatie krijgt en dus ook meer respect voor de vaak genegeerde stoepplantjes in onze eigen leefomgeving.

Nu heeft KNNV Uitgeverij een prachtig nieuw boekje uitgegeven, dat hier heel mooi op aansluit: het geïllustreerd botanisch woordenboek.

Voor veel mensen is het pakken van een flora en het determineren van planten erg moeilijk. In de botanische wereld zijn er termen die pas echt gaan leven als je er vaker dan één keer mee bezig gaat, terwijl juist de plantenwereld een fascinerende wereld is.

Corinne Décarpentrie, natuurliefhebber en grafisch ontwerpster, vond dat ook en maakte dit prachtige boekwerkje dat ze zelf graag ter beschikking had gehad toen ze zich in de plantkunde ging verdiepen.

Ze beschrijft en tekende meer dan 1500 botanische termen, zonder dat het alleen maar een plaatjesboek of een lijvig wetenschappelijk boekwerk wordt. Nog geen honderd pagina's, dus heel makkelijk mee te nemen in de rugzak of jaszak.

Het boek begint met een inhoudsopgave en inleiding, waarin o.a. de determinatie en taxonomische indeling (naamgeving) van een plant worden besproken. Vervolgens worden vaatplanten (bomen, struiken, grassen, varens en paardenstaarten) besproken, daarna de bryofyten (mossen, levermossen en hauwmossen) en thallofyten (korstmossen en paddenstoelen). Waarbij 'besproken' niet de term is die de lading dekt: het boek staat vol met prachtige verhelderende en verklarende grafische tekeningen.

Tot slot is er een nawerk met woordenlijst, soortennamen en hun betekenis, een register van Nederlandse namen en een register van wetenschappelijke namen. Naast de heldere illustraties die door hun grafische vormgeving heel begrijpelijk zijn, staan er foto's in het boek, die de tekst en illustraties ondersteunen.

Ook al ben je niet van plan om een plant op naam te brengen, dit boek geeft een goede mogelijkheid om je botanische basiskennis op een leuke en mooie manier op te krikken. En dát leert je weer anders naar planten te kijken. Zo leer je wat sporenplanten zijn, wat een meristeem, wat een sporangium. Je leert het verschil tussen mannelijk en vrouwelijke katjes, alles over een bovenstandig, middenstandig of onderstandig vruchtbeginsel, je ziet waar een vrucht uit ontstaat en wat een schijnvrucht is. Er wordt uitleg gegeven over bloemkronen, bloeiwijzen, steunblaadjes, structuren van bomen en kruidachtige planten.

Dit boek is geen flora, maar een aanvulling op het gebruik ervan. Het helpt de (nog) ongeoefende plantenliefhebber te kijken naar wat belangrijk is om een plant op naam te brengen. Het is echter niet alleen een 'geïllustreerd botanisch woordenboek', ook zonder een flora ernaast, is dit een prachtig boekje om te lezen, te bekijken en vooral vaak te gebruiken.

Tekst en illustraties door Corinne Décarpentrie, 96 pagina's,
uitgeverij KNNV: www.knnvuitgeverij.nl, ISBN 9789050118293, € 17,95.

Handboek Europese vogels

Recensie Peter van Dam

Alweer een vogelboek. In dit geval een tweetal boeken in een degelijk jasje en zwaar van gewicht. Op het eerste gezicht ook behoorlijk duur. Bij intekenen vooraf was het bedrag net geen 90 euro voor beide boeken samen, daarna natuurlijk duurder. Zoals in ons land inmiddels gebruikelijk lijkt ook veel later beschikbaar dan oorspronkelijk beloofd. Dus hebben veel voorintekenaars er lang naar uitgekeken en anderen, die de boeken eerst wilden bekijken, zeker.

Eind mei was het dan zover. De boeken werden verspreid. Zijn ze de aanschaf waard? Zijn ze niet te duur? Ik wil niet overdrijven, maar ik ben een tijdlang niet aanspreekbaar geweest. Dit standaardwerk is zeker de aanschaf waard!
En duur? Als je de boeken in handen hebt besef je direct dat het absoluut niet goedkoper kan. Je krijgt er zoveel voor terug en je bespaart waarschijnlijk de aanschaf van andere vogelboeken!

Dit Handboek Europese vogels bestaat uit twee delen. Deel 1 gaat in 632 bladzijden van zwanen tot en met spechten en deel 2 nummert door tot en met pagina 1048 en betreft klauwieren tot en met gorzen. In dit naslagwerk worden 720 soorten vogels behandeld, waarvan slechts enkele minder dan 5 keer in Europa zijn gezien. Dat betekent automatisch dat ook dwaalgasten uit bijvoorbeeld Amerika zijn opgenomen, waaronder soorten die 'hier' nog nooit in zomerkleed zijn geweest.

De KNNV Uitgeverij geeft het handboek uit. In de boeken gaat het juist niet over de verdere biologie van de vogels of de gebieden waar ze leven. De beschrijving en daaruit volgende mogelijke herkenning van soorten is het hoofddoel. Ze zijn te zwaar om als veldgids te gebruiken, maar ideaal om eigen foto's mee te vergelijken en veldkenmerken te leren kennen. Het geheel is geschreven door Nils van Duivendijk, inmiddels grootmeester van de vogeldeterminatie. Hij is er in geslaagd van alle besproken soorten ieder verenkleed heel precies te beschrijven zonder dat het saai wordt. De volgorde van soorten is bepaald door de taxonomie, die overeenkomt met veldgidsen. Vogelgroepen worden in zijn geheel geïntroduceerd als het gemeenschappelijke kenmerken betreft.

Marc Guyt van Agami deed de fotoredactie. Hij beschikt over foto's van een groot aantal vogelfotografen uit binnen- en buitenland. Het is nogal wat om van al die vogels ook alle verenkleden te verzamelen. Met dat doel zijn fotografen speciaal op pad geweest.

Het Handboek Europese vogels is een must voor alle vogelaars die door het juiste vogelvirus zijn getroffen. Het is een kijk- en studieboek bij uitstek. Je raakt er niet in 'uitgelezen'.

Vroege vogelexcursie

IVN Excursie

Inge de Groot

Datum	Zaterdag 28 mei 2022
Locatie	Zandhove
Tijd	06:00 – 08:00 uur
Aantal deelnemers	16 volwassenen
IVN-Natuurgidsen	Giel André, Inge de Groot

tuinfluiter – Martin Broodbakker

Om 04:45 gaat mijn wekker! Grrrrr, wat vroeg! "Dit is de laatste keer dat ik me laat strikken voor een vroege vogelexcursie", is mijn eerste gedachte. Als ik een half uur later op mijn fiets richting Zandhove rijd, met de zon in mijn gezicht en een kakofonie van vogelzang in mijn oor, ben ik al snel veel milder gestemd. Net als voorgaande keren geniet ik van de fietstocht naar Zandhove op dit vroege uur, de stilte en tegelijkertijd de uitbundige zang van de rietzanger. Een contradictio in terminis, maar afwezigheid van verkeersgeluiden, maakt vogelzang intenser en mooier.

groene specht – Angela Nieuwveld

ijsvogel – Sjanet Langhout

Zestien vroege vogels melden zich al ruim voor zessen bij Zandhove. Het kennisniveau varieert van onwetend tot zeer ervaren. Dit niveauverschil staat een mooie ochtend niet in de weg, in tegendeel. Holenduif en vink openen het concert, terwijl een visdiefje overvliegt. De zwartkop laat zich mooi zien en horen, al dan niet in samenzang met roodborst, vink en winterkoninkje – wat een onzin om een 5 cm groot vogeltje 'winterkoning' te noemen. De holenduif krijgt bijval van de houtduif. De grasmus krast nog steeds zijn liedje bij de Oude Mars, net als 2 weken geleden. De zang van de koolmezen en helemaal van de pimpelmezen is deze ochtend zeer bescheiden. Mogelijk zijn ze te druk met hun kroost. De tjiftjaf, voorjaarsvogel bij uitstek, zingt nog altijd zijn eigen naam. En als alle andere vogels even hun snavel houden, is de boomkruiper goed te horen. In het jonge bos valt de zanglijster nog altijd in herhaling en genieten we van een onvermoeibare tuinfluiter. De uitknop hebben we niet gevonden. Aan het eind van onze rondwandeling wacht een ijsvogeltje ons geduldig op. Een mannetje,vertellen de kenners want zijn hele snavel is zwart. Een vrouwtje heeft een rode ondersnavel. Als de meeste deelnemers al weer vertrokken zijn, krijgen de diehards op het grasveldje nog een groen specht te zien. IJsvogel en groene specht: een kleurrijke afsluiting van een heerlijke ochtend. Volgend jaar toch maar weer?

Door het dichte bladerdek hebben we niet veel vogeltjes gezien. Gelukkig lieten zij zich wel horen. In totaal noteer ik 29 soorten, uiteraard inclusief de groene specht.

Een kwestie van geduld?

Peter van Dam

Of ijdele hoop? Al drie jaar achtereen verblijft een roodhalsfuut het hele jaar op een kolk langs de IJssel, tussen Zalk en De Zande. Als je zijn gedragingen observeert kom je al snel tot de conclusie dat het een mannetje is. Hij verdedigt zijn territorium met verve en bemoeit zich voortdurend met baltsende futen, die dat gebiedje eigenlijk ook willen bezitten. Met veel kabaal en uiterlijk vertoon gaat de roodhalsfuut op ze af. Ook meerkoeten worden weleens belaagd, maar die trekken zich weinig aan van het opdringerige heerschap en gaan gewoon door met hun eigen perikelen. Ze hebben het immers druk genoeg in de broedtijd.

Wat is er aan de hand. Moet die roodhalsfuut niet gewoon naar Scandinavië, waar bijna al zijn verwanten het voorjaar doorbrengen en wel tot broeden komen?

Het is niet gemakkelijk een antwoord te geven op die vraag. Wellicht is deze roodhalsfuut nooit noordelijker geweest dan ons land. Wellicht is hij gewoon hier uit een ei gekropen. Niet langs de IJssel, maar misschien wel in Drenthe.

laten zien dat je er bent Peter van Dam

Ooit bezocht ik samen met Fimme Bootsma de vloeivelden bij Diependal. Onder begeleiding van een boswachter mochten we dieper het gebied in om vanachter een rietkraag te kijken naar het eerste succesvol broedende stel roodhalsfuten. Sinds 1985 zijn er altijd broedparen in ons land geweest. Het aantal paartjes op de vloeivelden groeide en ook andere watergebiedjes raakten bezet. In de loop van nu bijna veertig jaar zijn er dus al heel wat roodhalsfuten in ons land geboren en getogen. Ze zijn niet meer weg te denken. Elke vogelaar krijgt ze ooit ergens te zien. Dat is altijd genieten!

territoriumstrijd langs de IJssel screenshot Peter van Dam

Is het een kwestie van geduld? Wanneer verschijnt er een vrouwtje op de kolk? Het territorium ligt klaar en is stevig in bezit van het mannetje. Of is de hoop ijdel? Zijn geduld raakt wellicht binnenkort op.

Voorlopig wordt deze roodhalsfuut op de voet gevolgd door veel vogelliefhebbers. Ze genieten van zijn fraaie zomerkleed, maar ook van zijn winterse pak. Misschien duikt er binnenkort toch een vrouwtje op en krijgen we een gelukkig futengezin in de kijker.

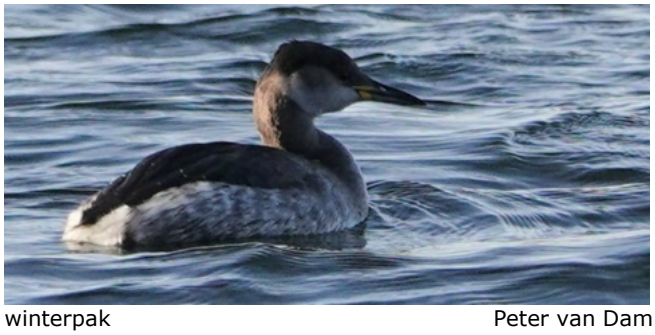

winterpak Peter van Dam

broedgeval elders Henk Selhorst

Zwolse klokjes met de klokjesdikpoot (*Melitta haemorrhoidales*)

Piet Bremer

Hoe ontstaat een onderzoekje? Waarom zou je het doen? Lekker niksen wordt als hoogste goed voor een zomervakantie geadviseerd. Maar wat als de klokjes in en buiten de tuin rijkelijk bloeien en door meerdere heel kenmerkende bijtjes worden bezocht? De verleiding is dan groot goed op te letten, observaties te doen, vast te leggen, experimentjes uit te denken en de resultaten ook aan het papier toe te vertrouwen. Dit verhaal gaat over de klokjesdikpoot, een heel goed herkenbare soort, die waarschijnlijk zelf niet blij is met deze weinig complimenteuze naam. Veel aandacht heeft deze soort niet gehad de afgelopen decennia. De literatuurlijst met artikelen over deze soort is kort (o.a. van der Spek & Brugge 2007). Het heeft natuurlijk de concurrentie van nog 100 andere bijensoorten[1], die natuurlijk evenveel recht op aandacht hebben als de klokjesdikpoot. Maar na de primeur in het vorige nummer van ZNT met de rosse metselbij (van Dam 2022) is deze soort een mooie tweede die aan bod komt.

De verschillen tussen de seksen

De klokjesdikpoot is dus een wilde bij - iets kleiner dan de honingbij - die enkel op klokjes vliegt. Tussen beide geslachten bestaan verschillen in uiterlijk en gedrag. Vrouwtjes zijn iets groter dan mannetjes en op de achterzijde van hun achterlijf hebben ze oranje haren. Mannetjes moeten het er zonder doen. Beide seksen hebben verbrede dijen en schenen en als vrouwtjes stuifmeel hebben verzameld ziet het er nog indrukwekkender uit. De vrouwtjes bezoeken bloemen om er stuifmeel te verzamelen voor in de nesten, als voedsel voor de larven. De mannetjes patrouilleren rondom de klokjes, maar gaan zelden overdag bij een klokjesbloem naar binnen. Wel vallen ze van achteren vrouwtjes aan, wellicht om een paringsbereidheid te checken. Het zijn juist de mannetjes die `s avonds in de bloemen slapen. Ik heb in de zomer van 2021 maar één slapend vrouwtje in een klokje waargenomen. En de 'vrouwen die bouwen' blijven waarschijnlijk in de nesten die in aanbouw zijn. De soort heeft één generatie die vliegt van juni tot eind augustus. De klokjesdikpoot nestelt in zandige bodems tussen de begroeiing. Nesten zijn maar zelden gevonden. De soort heet oligolectisch, dat wil zeggen gespecialiseerd op één soort of één plantengeslacht. De soort kan worden waargenomen op rapunzelklokje, perzikbladig klokje, ruig klokje, grasklokje of akkerklokje (Tabel 1). Peeters *et al.* (2012) melden dat de soort vooral voorkomt op grasklokje. Maar `*ook op ruig klokje en breed klokje werden meermaals vrouwtjes waargenomen*`.

Een mannetje van de klokjesdikpoot met dikke dijen en schenen.

Vrouwtje van de klokjesdikpoot op grasklokje met ruig behaarde schenen voor opslag van stuifmeel en oranje beharing op acherzijde van het achterlijf.

[1] Totaal in Nederland meer dan 350 soorten, waarvan 100 in de gemeente Zwolle zijn waargenomen. Het NDFF geeft daarbij de Akkerhommel op als meest gedocumenteerde soort.

Tabel 1. Klokjes in Zwolle. a = algemeen, va = vrij algemeen, vz = vrij zeldzaam zz = zeldzaam, zzz = zeer zeldzaam

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Zwolle	Voorkomen
Perzikbladig klokje	*Campanula persicifolia*	va	vooral in tuinen, soms er buiten
Kruipklokje	*Campanula porscharskyana*	a	veel tussen tegels naast tuinen in de oudere wijken
Rapunzelklokje	*Campanula rapunculoides*	zzz	In enkele berm (uitzaai gemeente),
Akkerklokje	*Campanula rapunculus*	vz	tuinen, stoepranden
Grasklokje	*Campanula rotundifolia*	zzz	niet in de wijken, wel in graslanden op Bergklooster en Kranenburg
Ruig klokje	*Campanula trachelium*	zz	Tuinen, binnenstad

De grote klokjesbij is een algemene bezoeker van klokjes (op de foto: perzikbladig klokje) en algemener dan de klokjesdikpoot.

De verspreiding in Overijssel

Het grote standaardwerk over de Nederlandse bijen (Peeters *et al.* 2012) geeft voor Overijssel slechts drie waarnemingen uit de omgeving van Ommen - mogelijk één van de rivierduingraslanden met veel grasklokjes - en twee van Twente vindplaatsen. De raadpleging van het NDFF leverde al 18 meldingen op. Het beeld dat zich voordoet is dat het een soort is van het IJsseldal en de grasklokjesrijke graslanden langs de Vecht en dat de soort ook te vinden is in dorpen en steden, van Oldemarkt tot Denekamp. Volgens Peeters *et al.* (2012.): in `*zonnige bosranden, droge schraallanden en kalkgraslanden. Vooral talrijk aangetroffen in parken en (heem)tuinen in stedelijk gebieden*, ` Maar buiten de parken en tuinen in stedelijk gebied kunnen we ze ook aantreffen op klokjes die groeien in boomspiegels, langs de randen van gebouwen en trottoirs, maar ook op dijken. Als er maar klokjes zijn.

Figuur 1

De recente verspreiding van de klokjesdikpoot in Overijssel (bron NDFF, situatie tot aan mijn kartering met groene stippen aangeduid, waarnemingen van 2021 met sterretje *; voor Zwolle de 15 locaties met enkele sterretjes samengevat). o = locatie waar goed gezocht is, maar soort niet aangetroffen. De foto uitsnede geeft de provincie en smalle randzone daar omheen.

Het aantal waarnemingen per decennium

Figuur 2 geeft het aantal waarnemingen van de klokjesdikpoot in Overijssel in de afgelopen eeuw, gebaseerd op data uit het NDFF[2]. Er zijn maar weinig waarnemingen van voor 1980. Er was toen amper iemand met bijen bezig in Overijssel en degenen die zich er wel mee bezig hielden verzamelden vooral; met vlindernet er op uit, het verdoven van gevangen dieren tot de dood intrad om het specimen vervolgens met een speld door het borststuk op te prikken voor de eigen collectie. Na 1980 verandert dat enigszins en dan vooral na 2011, als digitale fotografie en de site waarneming.nl het veel makkelijker maken – voor een ieder! – om meldingen, fotografie en determinatie op een vernuftige manier aan elkaar te verbinden. De toename die figuur 2 laat zien, lijkt me dan ook vooral de geschiedenis van de waarnemers en niet zo zeer de feitelijke trend van de soort.

Figuur 2

Het aantal waarnemingen per decennium in Overijssel (bron: NDFF). Mijn 20 locaties met de dikpoot in 2021 is in één jaar een verdubbeling van het totaal aantal records uit het eerste decennium na de eeuwwisseling.

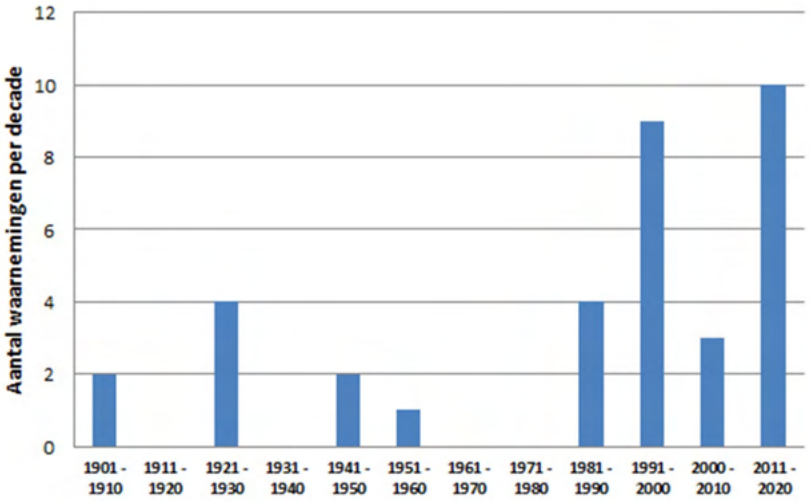

De verspreiding in de Aalanden-Oost

Mijn onderzoek heeft zich vooral gericht op mijn directe woonomgeving in de Aalanden-Oost (Figuur 3). Hier zijn vanaf eind juni de klokjes bezocht in mijn tuin, aan de rand van andere tuinen en buiten de tuinen. In het gebied is het akkerklokje de meest algemene soort, met grote populaties juist buiten tuinen, vaak op de grens van gebouwen en stoepen. Van de 23 locaties met klokjes hadden 17 betrekking op deze soort. Perzikbladig klokje is veel zeldzamer en stond op vier locaties. Gemiddeld kwamen op akkerklokjes plekken tijdens de top van de bloei 30 bloeistengels voor met een aantal dat varieerde van minimaal 10 tot maximaal 60. Op 10 locaties werd de klokjesdikpoot gezien op het akkerklokje, waarbij de plekken relatief groot waren (43 bloeistengels per locatie). Plekken waar bij verschillende bezoeken geen enkele klokjesdikpoot werd gezien, waren veelal kleiner met gemiddeld 11 bloeistengels per locatie. Je kunt dit zien als een oppervlakte effect, waarbij in grotere gebieden de kans op het aantreffen groter is dan in kleinere gebieden, waar dieren zich niet of korter ophouden. De kans is dan ook groter dat bij een bezoek een schaarse gast wordt gemist. De soort blijkt in de Aalanden-Oost geenszins een zeldzame soort. Ook op klokjes in andere wijken werden klokjesdikpoten gezien, o.a. bij de Spiegel, het Spui en in Dieze-Oost. Op Bergklooster vlogen ze rond op het grasklokje maar wel met lage dichtheid (bijv. 17 juli op duizend bloemen slechts 3 vrouwtjes). De soort moet nog op veel meer plekken in en aan de rand van de stad zijn te vinden!

akkerklokje

[2] NDFF = Nationale Database Flora en Fauna

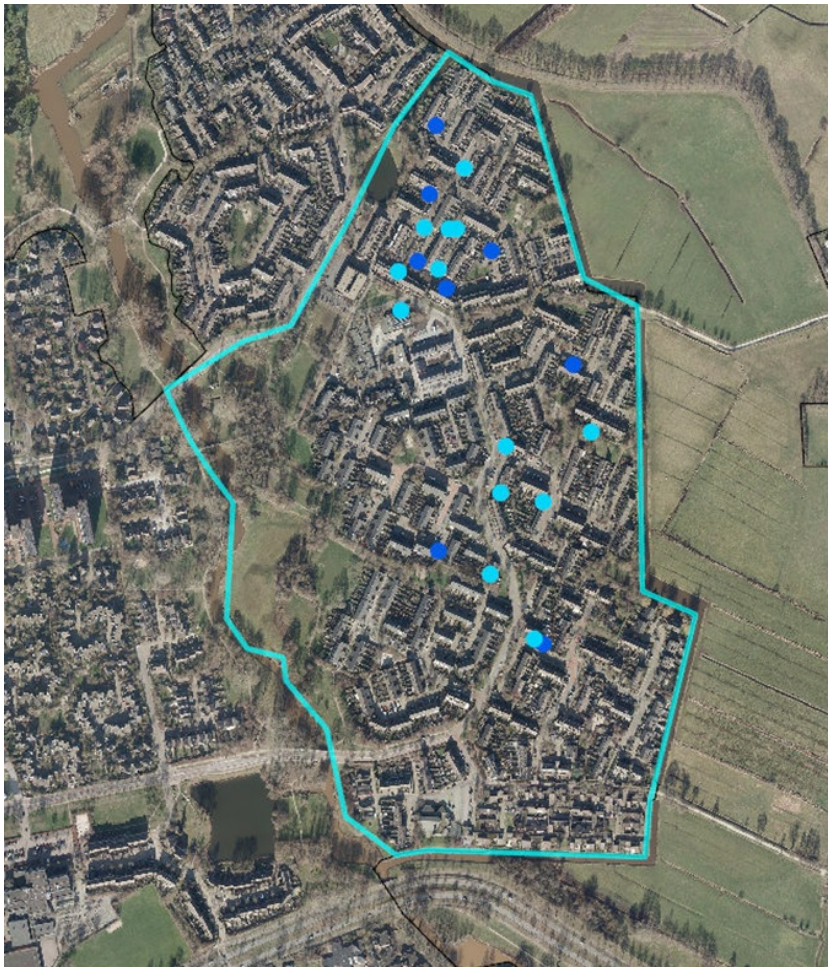

Figuur 3

Waarnemingen van de klokjesdikpoot (lichtblauwe stippen, op akkerklokje of perzikbladig klokje) en van groeiplaatsen van klokjes zonder waarnemingen van de klokjesdikpoot in een deel van de wijk Aalanden-Oost in de zomer van 2021.

ruig klokje

Slapende mannetjes

Het hele onderzoek werd niet zo zeer door de mooie zomer getriggerd (ondertussen ben ik blijer met een natte dan droge zomer en kijk uit naar regen in plaats van zon), maar vooral door de mannetjes die zo gezellig `s avonds dichtbij onze voordeur - geheel ongevraagd - in de bloemklokjes van het perzikbladig klokje sliepen (zie foto). Diverse avonden heb ik voor het in slaap vallen van de bijen tellingen gedaan om het aantal per bloem te bepalen. De mannetjes zitten dicht op elkaar, dus makkelijk tellen is het niet. Het aantal mannetjes varieerde van 1 – 4 per bloem, gemiddeld 1,7 (met 34 tellingen). Vanaf eind juni tot begin juli was per avond 7 – 20% van de bloemen met slapende dikpoten bezet. Meestal zaten ze bij elkaar, maar ook menging trad op met de grote klokjesbij, die er ook vredig sliep. Dat samen vredig slapen is niet geheel zonder risico. Na een natte nacht bleek een klokjesbloem bijna geheel opgegeten door de grote aardslak (*Arion ater*). Ik had stellig te indruk dat de bijenmannetjes in de verdoving van slaap en lage nachttemperatuur mee naar binnen waren gewerkt door de omnivore naaktslak. Een drama bij onze voordeur, terwijl wij rustig sliepen.

Overdag concurrenten, maar `s nachts als broeders tezamen; heel knus, maar ongetwijfeld ook functioneel!

De activiteit per dag

De activiteit per dag is op één dag bijgehouden voor alle bijen die in mijn tuin ruig klokje bezochten. Eén dag is natuurlijk niet veel. Een week later was het klokje vrijwel uitgebloeid, een week eerder was ik nog niet op het idee gekomen. Figuur 4 laat zien dat klokjesdikpoten vanaf tienen actief worden, eerder dan de grote klokjesbij. Maar ook dat ze er eerder mee ophouden dan de grote klokjesbij.

grasklokje

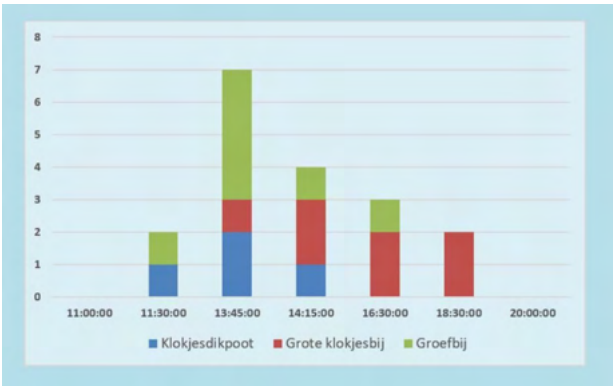

Figuur 4

Het aantal bijen op ruig klokje op een zomerse dag. Klokjesdikpoot (**blauw**), grote klokjesbij (**roodbruin**) en kleine soort groefbij (**groen**).

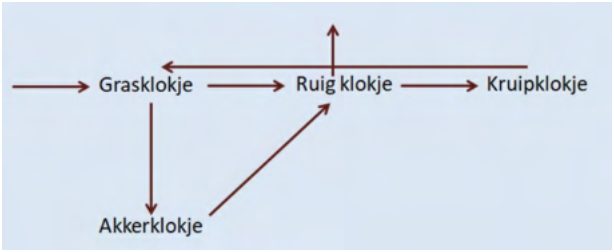

Figuur 5

Bezoek sequentie van één vrouwtje, die keuze had zes soorten klokjes te bezoeken in een proefopstelling en vier soorten bezocht, waaronder het kruipklokje (grasklokje en perzikbladig klokje werden niet bezocht).

Bloemvoorkeur

Tabel 2 geeft het overzicht van alle bezoeken van alle klokjes bezoekende bijen op een mooie zonnige dag, om het middaguur. De klokjesdikpoot mijdt het rapunzelklokje. De bloemen zijn tamelijk ondiep, in vergelijking met akkerklokje of ruig klokje. De grote klokjesbij is kleiner van formaat en bezoekt al de drie soorten *Campanula*, met voorkeur voor het ruig klokje. De slechts enkele mm grote maskerbij bezoekt alleen het rapunzelklokje. Kortom, voorkeur verschilt per bijensoort. In de reeks deed het perzikbladig klokje niet mee (deze was op 11 juli uitgebloeid).

Nederlandse naam	Akkerklokje	Rapunzelklokje	Ruig klokje	Perzibladig klokje	Grasklokje	Kruipklokje	som
aantal bloemen	12	14	22	10	15	6	79
Klokjesdikpoot *Melitta haemorhoidales*	7		18		7	1	33
Grote klokjesbij *Chelostoma rapunculi*	3		57	1	5	5	71
Maskerbij *Hylaeus spec.*	1	6	7	1		1	16
Behangersbij *Megachile spec.*			3	2		1	6
	23	20	107	14	27	14	205

Tabel 2

Bloembezoek van de klokjesdikpoot met keuze zes soorten klokjes op 17 juli tussen 12.00 en 12.40 uur in proefopstelling in mijn tuin. De tabel geeft het aantal getelde bezoeken weer.

Trouw aan één soort Klokje?

Er is een experiment uitgevoerd waarbij op de zonnige voorzijde van ons huis bloemen van zes soorten klokjes beschikbaar werden gesteld. Perzikbladig klokje groeide er al, ruig klokje was bij geplant en de overige soorten: akkerklokje, grasklokje, kruipklokje en rapunzelklokje waren elders geplukt en in vaasjes tussen beide wortelende soorten gezet. Daarna is gedurende drie dagen genoteerd welke over en weer bezoeken plaatsvonden. De literatuur geeft aan dat de soort op alle klokjes vliegt, maar zegt niets over bezoek aan het exotische kruipklokje. Tabel 2 geeft steeds de van en naar bezoeken weer. Stel dat bij eerst grasklokje bezocht, vervolgens ruig klokje en daarna akkerklokje dat zijn in de tabel twee bezoeksequenties aangegeven.

Ruig klokje werd het meest bezocht, mogelijk omdat het in de proefopstelling de meeste bloemen in de aanbieding had. De meeste voorkomende bezoek volgorde was die waarbij grasklokje en ruig klokje afwisselend werden bezocht. Na bezoek aan kruipklokje werd grasklokje bezocht. Een bij bezocht ook eerst ruig klokje, voordat kruipklokje bezocht werd. Het rapunzelklokje werd in geheel niet bezocht door de klokjesdikpoot (laat staan 'van' en 'naar') (maar wel door de grote klokjesbij). Het meest opmerkelijk was een klokjesdikpoot bezoek waarbij vier soorten klokjes waren betrokken en twee soorten twee keer werden bezocht (figuur 5). Deze bijzondere bezoek sequentie zou in de natuur trouwens niet mogelijk zijn omdat nergens in het wild de vier soorten bij elkaar voor zullen komen. Kruipklokje is een nieuwkomer die vooral in het stedelijk gebied zich uitbreidt. Ruig klokje is soort van de Zuid-Limburgse hakhout hellingbossen.

		van						
		Ru kl	Ak kl	Gr kl	Ra kl	Kr kl	Pe kl	som
	aantal bloemen	22	12	15	14	6	10	
naar	Ruig klokje		3	6			1	10
	Akkerklokje	2		3				5
	Grasklokje	6	3			2		11
	Rapunzelklokje							0
	Kruipklokje	2						2
	Perzikbladig klokje			1				1
	som	10	6	10	0	2	1	29

Tabel 3

Transitie matrix voor bezoek opeenvolging (sequentie) bij gelijktijdig aanbod van 6 soorten klokjes. Aantal bloemen = is aantal voor bloembezoek beschikbare bloemen. De waarnemingen vonden plaatsen op 17 – 19 juli 2021. De tabel geeft het aantal getelde bezoeken weer.

kruipklokje

Discussie

De klokjesdikpoot is in de Aalanden-Oost vrij algemeen en ik vermoed dat de soort in de hele stad niet zeldzaam is. De voorkeur gaat dan uit naar het akkerklokje dat van belang is voor de vrouwtjes, maar perzikbladig klokje is juist van belang voor de slapende mannetjes, niet zo zeer voor de stuifmeel verzamelende vrouwtjes. Beide in de tuin planten is voor de soort helemaal een uitkomst.

De soort lijkt in Overijssel zeldzaam. Bij bezoek aan de Maat, een rivierduingrasland tussen Ommen en Hardenberg telde ik op 23 juli 1000 bloemen van het grasklokje met een drietal vrouwelijke klokjesdikpoten. En enkele dagen later in het Junner koeland vloog op 1000 bloemen van het grasklokje maar één vrouwtje. Ook bij Dalfsen werden dergelijke lage dichtheden waargenomen.

Het kan niet anders zijn dat ook tussen Zwolle en Hardenberg in alle grote populaties van het grasklokje de soort voorkomt, maar met een lage dichtheid. Wat hier ook speelt is dat 2018, 2019 en 2020 langdurige droge perioden hadden, waardoor het grasklokje maar spaarzaam tot ontwikkeling kwam. De lage dichtheid aan dikpoten in de natuurlijke graslanden in 2021, zo kort na al die droogte, zal hiermee te maken hebben. De stad is dan gunstiger, omdat in een betegelde wereld langer vocht beschikbaar blijft onder de tegels (geen verdamping!) en bij klokjes veel minder droogte speelde. En in menig tuintje zal ook gesproeid zijn.

Het samen slapen blijft bijzonder. Van vogels zijn buiten het broedseizoen slaapplaatsen bekend van veel soorten vogels als spreeuwen, kauwen, roeken en meeuwen. Dat geeft de mogelijkheid van uitwisseling van informatie over waar voedsel te vinden is. Maar bij de dikpoten speelt dat niet. Overdag elkaars concurrent, `s avonds weer vrienden. Mogelijk dat het aan elkaar warmen een rol speelt om te voorkomen dat ze onderkoeld raken?

Een klokjes bezoekende maskerbij (*Hylaeus* spec.) op ruig klokje.

klokjesdikpoot

Het onderzoek begon in mijn tuin met heel kleine populatie perzikbladig klokje met slapende klokjesdikpoten en grote klokjesbijen. Een tuin kan heel goed functioneren als basis voor waarnemingen. En dat geldt zeker voor de tuinen van IVN-ers en KNNV-ers die natuurlijk vol staan met voor insecten interessante soorten. Maar ook in een traditionele *ratjetoe tuin* (tuin waar allerlei ecologisch verschillende soorten met verschillende herkomst van de aardbol door elkaar staan) kan de aanwezigheid van klokjes er toe doen. Tenminste, daar ga ik vanuit, hoewel mijn waarnemingen vooral buiten tuinen waren. Er moet luwte en vooral genoeg licht zijn. Insecten zijn warmteminnend.

Uit het verspreidingsonderzoek blijkt dat in de Aalanden-Oost een grote populatie klokjesdikpoot leeft. Uit de proefopstelling met klokjes blijft naast akkerklokje ook kruipklokje bezocht te worden.

Losse waarnemingen van dikpoten die de soort in de steegjes bezocht heb ik niet gedaan.

Maar het kruipklokje bloeit laag bij de grond, vaak in steegjes achter de huizen, en dat kan mede een reden kunnen zijn dat een stedelijke populatie kan bestaan. Ze zouden een rol kunnen spelen in het netwerk van de andere soorten klokjes. Het is niet bekend hoe groot klokjes populaties moeten zijn, hoe groot het bloemaanbod per locatie en wat de afstanden

samen slapen in perzikbladig klokje

moeten zijn tussen deze locaties om van een vitale populatie te kunnen spreken. Wel is duidelijk dat grote groeiplaatsen belangrijk zijn, dat kleine daarnaast kunnen worden bezocht en dat een netwerk aan locaties er waarschijnlijk wel toe doet. Het kan zijn dat ook de combinatie van klokjes gunstig kan uitvallen; akkerklokje voor het stuifmeel verzamelen, kruipklokje plekken als stapstenen binnen een groter netwerk, perzikbladig klokje als slaapplek voor de mannetjes. En ruig klokje kan ook belangrijk zijn voor het bloembezoek, maar komt als tuinplant maar heel dun gezaaid voor. Ook grasklokje zou in dit pallet een rol kunnen hebben, maar waarnemingen op Bergklooster en oostelijker in het Vechtdal wijzen er op dat veel bloemen nodig zijn voor een lage dichtheid. Grasklokje is door lage groei ook niet de makkelijkste tuinplant. Het wordt makkelijk door andere tuinplanten overgroeid.

Drievoudige oproep !!

Na artikelen over de rosse metselbij en nu over de klokjesdikpoot is er de ***eerste*** oproep: wie neemt de handschoen op, of beter gezegd de metaforische pen, om een derde soort bij te bespreken? En het mag ook over hommels gaan, die immers met de wilde bijen en honingbij in één groep worden geplaatst.

Een ***tweede*** oproep is aan alle lezers om er in 2022 voor te zorgen dat er nog meer klokjes in onze tuinen komen (of op balkons) of in de wijken. Het akkerklokje heeft de voorkeur, maar het perzikbladig klokje kan ook heel goed en ruig klokje doet ook heel goed mee. Alledrie worden geleverd door de Zwolse tuinzaken.

De ***derde*** oproep is om vanaf half juni goed op de klokjes te letten, een digitale foto van de bezoekende soort te maken en de waarneming op **waarneming.nl** te plaatsen. Wellicht dat de eerste dikpoten de nieuw wijk Stadshagen al hebben gekoloniseerd? En ontstaat er enthousiasme, dan wil ik daarvan graag deelachtig zijn (pietbremer@planet.nl).

Literatuur

Dam, P. van., 2022. Gasten in de het bijenhotel. De rosse metselbij. Zwols Natuurtijdschrift 29(1): 31 – 33.

Peeters, T.M.J., H. Nieuwenhuijsen, J. Smit, F. van der Meer, I.P. Raemakers, W.R.B. Heitmans, K. van Achterberg, M. Kwak, A-J Loonstra, J. de Rond, M. Roos & M. Reemer, 2012. De Nederlandse bijen (Hymenoptera: Apidae s.l.). Natur van Nederland 11. Naturalis, EIS-Nederland.

Spek, E. van der & B. Brugge. 2007. Klokjesdikpootbijen (Melitta haemorrhoidalis) en grasklokjes (Campanula rotundifolia) op Texel. Nieuwsbrief Sectie Hymenoptera NEV 25: 7 – 10.

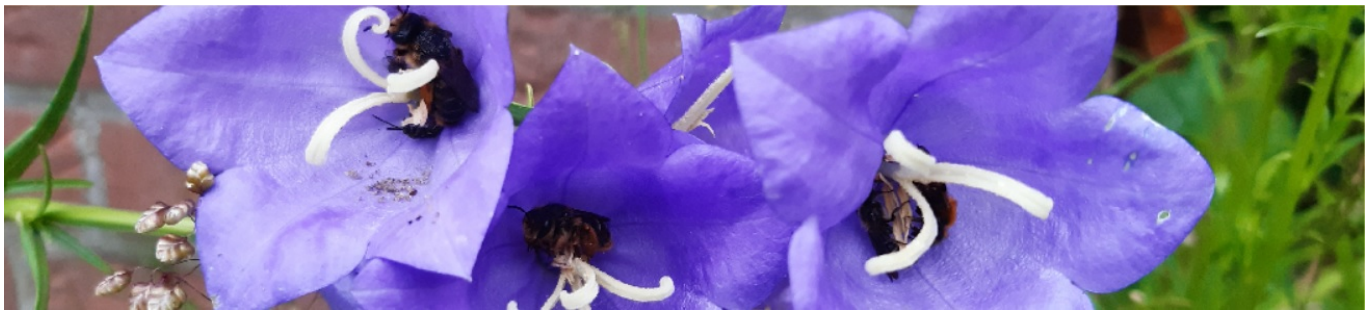

foto`s Piet Bremer

Honderd dagen

Evert Ruiter

Sinds de kroning van Willem Alexander vieren we Koningsdag op 27 april. Daarvoor vierden we Koninginnedag op 30 april. Het scheelt maar drie dagen en toch is dat voor vogelaars een wereld van verschil. Koninginnedag was altijd een ijkmoment voor de terugkeer van de gierzwaluw. Vrijwel overal in Nederland werden op die dag boven de steden weer de eerste gierzwaluwen gezien. Al was het dit jaar op veel plaatsen iets later. Dat had te maken met tegenspoed tijdens de reis vanuit Afrika. Zandstormen boven de Sahel en slecht weer in Zuid Europa hielden de vogels op.

tekening Evert Ruiter

Misschien kent u ze wel, gierzwaluwen, het zijn die zwaluwachtige vogels met een sikkelvormig vliegbeeld die op zwoele zomeravonden hoog boven de stad in vaak grote zwermen rondvliegen. Daarbij maken ze een kenmerkend hoog 'wieuw-wieuw' geluid. Je hoort ze vaak eerder dan dat je ze ziet. Guido Gazelle heeft er ooit een mooi gedicht over geschreven.

Zoals gezegd, gierzwaluwen zijn geen echte zwaluwen en dus niet verwant aan de boerenzwaluw of de huiszwaluw. Ze vormen een aparte familie. Die draagt de wetenschappelijke naam apus. Dat betekent pootloos. Ze hebben uiteraard wel pootjes, maar dat zijn meer kleine klauwtjes waarmee ze aan muren of rotsen kunnen hangen. Ze kunnen echter niet op een takje of op de grond zitten. Het verklaart ook hun levenswijze: gierzwaluwen leven in de lucht. Dag en nacht. Hun hele leven lang. Ze zoeken en vinden daar eten, ze slapen er, ze paren er, maar ze broeden er niet. Alleen voor het broeden komen ze naar beneden. Van oorsprong broeden ze in berggebieden. In spleten en holtes in rotswanden. Er zijn echter ook gierzwaluwen die in boomholtes broeden. Met name in noord en oost Europa.

In de loop van de eeuwen zijn gierzwaluwen menselijke bouwwerken zoals burchten, kastelen, huizen, flats gaan zien als surrogaatrotsen om te broeden. En nu hebben ze zich helemaal aangepast aan broeden in dorpen en steden. Van oorsprong komen gierzwaluwen misschien wel helemaal niet voor in Nederland, er zijn hier immer geen rotsen. En goed beschouwd zijn gierzwaluwen Afrikaanse vogels, want acht tot negen maanden per jaar zijn ze in Afrika. Pas eind april vertrekken ze naar Europa om daar te broeden. Voor hen is dat een afstandje van niets. Ze blijven tot en met augustus in Nederland en vertrekken dan weer. Dat is ongeveer honderd dagen. Vandaar dat de gierzwaluw in de volksmond honderddagenvogel heet.

Peter van Dam

De vogels die gaan broeden vinden feilloos de kapotte dakpan of de spleet in de daklijst waar vorig jaar (en al die jaren daarvoor) hun nest zat. Dat nestje bestaat uit niet meer dan wat in de lucht gevangen strootjes en veertjes en vastgeplakt met wat speeksel tot een klein nestkommetje. Hoe ze zo jaar op jaar exact dezelfde plek weer weten te vinden is niet helemaal duidelijk. Kennelijk hebben ze een superieur gps-systeem in hun hersentjes. Wanneer in de periode van hun afwezigheid het dak is gerenoveerd of de spleet in de daklijst is gedicht of erger nog het hele gebouw is afgebroken, dan hebben ze een probleem: hun nestplaats is niet meer bereikbaar of zelfs verdwenen. Ze raken in paniek en blijven maar tegen de plek aanvliegen om te zien of ze toch niet ergens naar binnen kunnen. Daarna gaan ze op zoek naar een nieuwe nestplaats. Als ze die niet vinden dan wordt er niet gebroed.

Die nestplaatsen zijn jaarrond beschermd dankzij de Wet natuurbescherming. Je kunt dus niet zomaar een gebouw afbreken of een dak renoveren wanneer er met zekerheid gierzwaluwen broeden. Lang niet iedereen weet dat en daardoor worden er wel eens vergissingen begaan en gaat er onbedoeld nestgelegenheid verloren. Vandaar dat er in Nederland veel werkgroepen actief zijn om de nestplaatsen in kaart te brengen en dat bij gemeentes onder de aandacht brengen. Wanneer er moet worden gerenoveerd kan men er voor zorgen dat dit goed gebeurt en dat er voor vervangende broedplaatsen wordt gezorgd. Dat zijn dan in de regel nestkasten die op maat zijn gemaakt voor gierzwaluwen.

gierzwaluw in boomnestkast Letland 2019 - Evert Ruiter

In de loop der jaren zijn er in Zwolle door vrijwilligers onder leiding van wijlen Jan van Dijk heel wat gierzwaluwkolonies in kaart gebracht. Een hele klus, maar het heeft al veel informatie opgeleverd en er zijn al heel wat mooie resultaten geboekt en kleine ‘gierzwaluwnestrampen’ voorkomen door tijdig nestkasten op te hangen.

Wilt u meer weten over gierzwaluwen kijk dan eens op *gierzwaluwbescherming.nl*. Wilt u live het wel en wee van broedende gierzwaluwen volgen, kijk dan op https://www.vogelbescherming.nl/beleefdelente/gierzwaluw.

Peter van Dam

Moestuinieren?

Tea Bannink

In het buitengebied van Heino heb ik een stuk moestuin over.

Mijn partner, Erwin de Visser, lid van de KNNV, heeft hier een aantal jaar de grond bewerkt, meststoffen opgebracht en de grond gecultiveerd tot moestuin. Erwin is overleden en ik vind het jammer dat de grond die is gecultiveerd tot moestuin kaal blijft liggen. Uiteraard groeit er na een winter onkruid, maar toch is het betreffende stuk land grotendeels zwarte grond, waarmee het voor de liefhebber vrij gemakkelijk is om door te gaan met de moestuin.

Zoek je een stukje grond waar je een moestuin beginnen kunt?

Hierbij bied ik een stuk van mijn moestuin aan. Voor wie belangstelling heeft; de stukjes zullen 4 x 5 meter zijn.

Tegen onkostenvergoeding.

Er is divers gereedschap te leen en er is een permanente watervoorziening. Biologische koeienmest krijgt u erbij. Plantjes en zaden kunt u naar eigen wens bepalen.

Mocht je belangstelling hebben of een keer willen komen kijken, neem dan gerust contact met me op.

Tea Bannink
06 28472405

Behaarde boterbloem *Ranunculus sardous*

Peter van Dam

Bij een bezoekje aan de Hessenpoort ontdekte ik een voor mij totaal onbekende boterbloem: de behaarde boterbloem *Ranunculus sardous*. Na raadpleging van het internet en Piet Bremer blijkt deze soort maar weinig rond Zwolle voor te komen. Vooral Zeeland en Zuid Holland zijn het deel van Nederland waar hij groeit en bloeit.

Beschrijving in het kort:

- teruggeslagen kelkbladeren
- bloeit van mei tot augustus
- lichtgele, alleenstaande bloemen
- beharing op stengels, bladeren en bloembodem
- zonder knol en meestal eenjarig
- in onze omgeving zeer zeldzaam

Peter van Dam

Wolven in Salland?

Peter van Dam

Al gezien op geringe afstand van Zwolle: de wolf. Wolven in Salland?

Rode stippen op de kaart, waarop alle waarnemingen van wolven in ons land worden verzameld, laten het meer dan duidelijk zien.

Waarnemingen of sporen zijn bekend uit Heino en Dalfsen. In de week dat een wolf bij De Lutte een flink aantal schapen doodde werd hij ook in de Masten-broekerpolder gezien bij Hasselt. Was het dezelfde wolf? Kwam hij uit Duitsland of gebruikte hij een brug over de IJssel?

Wolven zijn zogenaamde toppredatoren. Zij kunnen grote prooien aan, maar zorgen bovendien voor de 'ecologie van de angst'. Als mogelijke prooidieren in de gaten hebben dat ergens wolven leven, vermindert de vruchtbaarheid onder invloed van hun hormoonspiegel. Die dieren zijn meer alert en ze blijven uit de buurt van een hol. Rond een wolvenhol neemt bosgroei toe, want er wordt minder gegraasd.

Een roedel wolven telt een wolvenpaar en welpen van dit en vorig jaar. Meestal 2 tot 10 dieren. In ons land heeft een roedel een territorium van ongeveer 250 km². Een worp telt gemiddeld 4 tot 5 welpen.

Wolven vangen knaagdieren, reeën, herten en wilde zwijnen. Een zwervende wolf eet soms schaap, maar hij eet liever ree dan een bek vol wol. Van zo'n ree blijft niets over. Het dier wordt met huid en haar verslonden.

Wolven zijn nachtelijke cultuurvolgers, die een minimale afstand van 300 m willen bewaren tot mensen. Ze mijden de mens, maar gebruiken wel zijn wegen. Als voedsel kiezen ze gemakkelijke prooien, zieke en zwakke dieren. Ze eten 3 tot 4 kg per dag en kunnen soms twee weken zonder voedsel. Hun voedselresten lokken o.a. zeearend en rode wouw.

Wolven huilen om elkaar te waarschuwen waar hun territorium is. Dat geluid horen andere wolven op 10 km. Een volgend territorium ligt meestal een eind verderop. De Europese Habitatrichtlijn beschermt de wolf. Met 60.000 wolven is in de VS ooit eenmaal een mens aangevallen. Die persoon kwam te dicht bij een hol.

Inmiddels is bewezen dat een omheining van schrikdraad vee beschermt. Om wolven te weren moet de onderste draad op minimaal 20 cm van de grond zitten. Wolven willen onder een hek door, nooit eroverheen. Velen kijken uit naar een eerste eigen waar-neming. Wie niet?

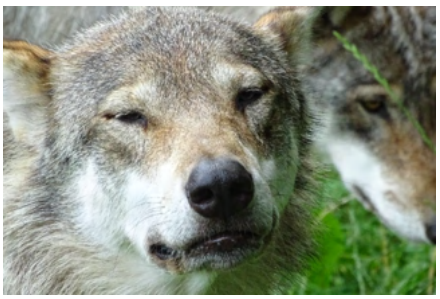

foto's Peter van Dam

Indrukwekkend weekend Schiermonnikoog

met veel mooie natuurervaringen en waarnemingen

Jur Furda en foto's Martin Broodbakker

Met een groep van 25 KNNV-leden vertrokken we op 20 mei jl. naar de groepsaccommodatie Springfield op Schiermonnikoog. We huurden fietsen van Soepboer en begonnen zoals gebruikelijk met koffie of thee met appelgebak bij Hotel van de Werf.

We startten met fietsen door de duinen. Dat leverde spectaculaire acties op van enkele vogels. Een bruine kiekendief die steil naar beneden dook en met een rat naar boven kwam. Een koekoek die wild zigzaggend achter een libel aanvloog en deze uiteindelijk ook ving.

bruine kiekendief

Sint-Jacobsvlinder

Ook zagen we prachtige vlinders zoals de Sint-Jacobsvlinder. Er waren veel distelvlinders. Naderhand las ik dat er dit jaar een invasie van distelvlinders is. (Kars Veling, 2022). Een mooie vlinder.

Vanuit de accommodatie maakten we 's avonds een wandeling rond de Westerplas, waarop allerlei eendensoorten zaten, zoals krakeenden en slobeenden, die grappig baltsgedrag vertoonden door op en neer te gaan met hun kop. Ook zwommen de mannetjes snelle rondjes. We zagen rietzangers, kleine karekieten en grasmussen, die ook aan het baltsen waren. Ik noem ze altijd krasmussen want hun gekras is onmiskenbaar.

Tijdens het ommetje rond de Westerplas zagen we ook verschillende orchideeën, zoals brede orchis, rietorchis en de grote keverorchis.

We hoopten ook de kleine keverorchis te vinden. In het bos met de grove den tussen de dennennaalden zou hij groeien. We vonden hem niet.

brede orchis

botanici op pad

kraai valt buizerd aan

De volgende ochtend gingen we opnieuw in twee groepen uit elkaar. De vogelaars en de botanici.

De vogelgroep begon met zeetrek. De wind kwam hard uit het oosten en het werd geen succes. Bij noordwest, noord of noord westelijk richting was het mogelijk beter gelukt. Ik had het kunnen weten ….

Vervolgens naar de bunker. Daar kreeg één van ons pech met haar elektrische fiets. Die werd door Soepboer opgehaald, hoewel de fiets niet bij Soepboer gehuurd was. Een geweldige service dus. Wij zaten ondertussen uit te kijken en zagen de strijd tussen een zwarte kraai en een buizerd. Was het een strijd om voedsel of nestplekken? Het zijn beide aaseters …. In ieder geval was het een mooi gezicht. Ook zagen we een baltsende wulp met zijn golfbeweging tijdens het vliegen en zijn klagende curlu-curluroep.

’s Middags vertrok de vogelgroep naar de pier van de jachthaven, daar konden we allerlei steltlopers in zomerkleed zien. Die zie je alleen eind mei in zomerkleed, vlak voordat ze naar de broedgebieden in de Arctische gebieden gaan. We zagen rosse grutto’s, een kleine strandloper en bonte strandlopers. Allemaal in zomerkleed, prachtig!

zilverplevier

We fietsen nogmaals langs de Kobbeduinen, waar we prachtig lepelaars over ons heen zagen vliegen en heel mooi een spotvogel zagen en hoorden zingen. De spotvogel heeft een zeer variabele zang waarin hij andere soorten imiteert. Belangrijk aan einde van alle variaties komt het badeendje-geluid (twee maal peeh, peeh).

Op zoek naar de fluiter hebben we vijf zingende mannetjes waargenomen. Dat is meteen de hele populatie van Schiermonnikoog. Ik kende alleen het fluittoontje maar veel belangrijker is de indringende triller daarna. Daardoor konden we ze gemakkelijk vinden.

spotvogel

fluiter

‘s Avonds gingen nog op zoek naar de houtsnippen in de Westerduinen. Op het Westerduinpad zagen we vijf baltsende mannetjes. Dat bleek opnieuw weer de hele populatie van Schiermonnikoog (Sovon, 2018) te zijn. Het was prachtig om deze vogels rond het duin te zien en te horen vliegen. Ik kende alleen het zachte knorren van het mannetje maar daarna komt een veel harder geluid een indringend tsaziek, tsaziek. Dat is het signaal dat aangeeft dat de mannetjes klaar zijn om de vrouwtjes te bevruchten. En dan afwachten of de vrouwtjes, die de leiding hebben van dit ritueel, daar aan meewerken…. Het was prachtig gezicht.

Weer in de accommodatie liet Brunhilde Reicher van de botanici een zeldzame zegge, de vlozegge, zien. Het is een zeer zeldzame plant, die op de Waddeneilanden alleen op Schiermonnikoog en Texel voorkomt (Jan Hermans en Paul Spreeuwenberg, 2015). Ik vond het een heel mooi plantje maar het kruipen over de grond en determineren met een vergrootglas is minder mijn ding, hoewel ik de lol er ook van inzie.

Al met al weer een heel mooi weekend op Schiermonnikoog waarbij alles in harmonie verliep. Nogmaals veel dank aan Fokke en Joyce Hettema voor de organisatie!!

Jan Hermans en Paul Spreeuwenberg, 2015, Zeggen van Limburg. Beschrijving, ecologie en verspreiding in Limburg en overig Nederland (p620 – 627)

Sovon Vogelonderzoek Nederland, 2018, Vogelatlas van Nederland (p252-253)

Kars Veling, de vlinderstichting,2022, Invasie distelvlinder: wordt het dit jaar weer een top jaar? https://www.naturetoday.Com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=29240

Gezien of … te zien

Grijze zandbijen

Peter van Dam

Elk kwartaal worden bijzondere waarnemingen gedaan in de omgeving van Zwolle. In deze rubriek besteden we hieraan aandacht. Deze keer gaat het om bijzondere insecten die zich bij ons ophielden of ophouden. De volgende keer kunnen het ook planten of vogels zijn. Dit keer was het wel ietsje verder weg.

Regelmatig trek ik er op uit met een aantal vogelvrienden. Ergens in het afgelopen voorjaar bezochten we het vogelkijkscherm bij de Sint-Ludgeruskerk aan het randmeer tussen Elburg en Doornspijk. Geheel in gedachten bij de mogelijke steltkluten zag ik in het voorbijgaan vele tientallen 'vliegen', vlak boven het veldje naast het pad. Henk Wester maakte de foto hiernaast en gebruikte waarnemingen.nl om deze insecten te determineren. Het waren helemaal geen vliegen, maar grijze zandbijen.

©Henk Wester

Een grijze zandbij (Andrena vaga)! Mijn interesse was gewekt. Dat ik in het veld niet had gezien dat het om bijen ging. Gelukkig zijn er zijn er naast het internet prachtige en uitgebreide naslagwerken over wilde bijen. Het kostte weinig inspanning om meer informatie te vinden over dit interessante insect. Natuurlijk moest ik terug naar de waarnemingsplek om zelf een aantal foto's te maken.

Peter van Dam

grijze zandbij
Andrena vaga

Familie: zandbijen (Andrenidae)
Heeft ongeveer de grootte van de honingbij. Het vrouwtje wordt 13 tot 15 mm lang en het mannetje haalt net 1 cm.

De grijze zandbij is donzig grijs behaard. Het mannetje lijkt een witte snor te hebben.

De bijen hebben een korte tong en aan hun achterpoten haren om stuifmeel te verzamelen.

Hoewel we tientallen grijze zandbijen bij elkaar zagen, is het niet zo dat deze bij in staten leeft met een koningin en werksters. Ze zoeken elkaars gezelschap omdat de plek daar geschikt is om holen te graven en partners te delen. Voortdurend zijn er schermutselingen tussen de grijze zandbijen.

Peter van Dam

Grijze zandbijen zijn oligolectisch. Ze halen vrijwel uitsluitend stuifmeel bij bloeiende wilgen. Heel soms bezoeken ze ook paardenbloemen.

De vrouwtjes graven in maart een gang met zijgangen naar afzonderlijke kamers, vaak met een lengte van vijftig cm. Voor een insect met een lengte van net meer dan een centimeter is dat best diep. In de kamers wordt stuifmeel opgeslagen. De eitjes worden in het stuifmeel gelegd.

Peter van Dam

Peter van Dam

Het bovenaardse leven van grijze zandbijen duurt maar kort. De mannetjes sterven vrij snel na de paring. In die tijd wordt niet door ze gegeten. Dat kunnen ze ook niet, want geschikte monddelen om dat te kunnen doen hebben ze niet.

De vrouwtjes leven wat langer, een paar weken. Zij graven de gangen, verzamelen het stuifmeel en sluiten de gangen af.

De langste tijd van hun leven brengen grijze zandbijen ondergronds door. De larven verpoppen in de loop van de zomer. Pas het volgende voorjaar komen de bijen te voorschijn en banen ze zich een weg naar buiten.

Omdat grijze zandbijen zo'n kort actief leven hebben, komt het eigenlijk goed uit dat ze geen groot volk hoeven te verdedigen zoals honingbijen dat doen. Dit wil echter niet zeggen dat er geen kapers op de kust zijn. Naast andere parasieten heeft elke soort zandbij een 'eigen parasiet' in de vorm van een wespbij. Bij de grijze zandbij hoort de roodharige wespbij (Nomada lathburiana). Beide bijen zijn behoorlijk algemeen.

Wespbijen zijn koekoeksbijen die in de loop van de evolutie het vermogen om zelf voorraden stuifmeel aan te leggen zijn verloren. Ze besteden dit werk nu bijvoorbeeld uit aan zandbijen. Wat een biodiversiteit! Natuurlijk moest ik die roodharige wespbijen ook zien. Zo zie je maar waartoe een toevallige ontmoeting met een insect leidt.

roodharige wespbij

Peter van Dam

Foto’s van leden en cursisten

Op deze pagina is ruimte gereserveerd voor bijzondere foto’s en of series van leden.

bijeneter in mei bij Westerveld — Diepkelina Nijenhuis

grauwe klauwier bij Soeslo — Geke Bremmer

reuzensterns — Angela Nieuwveld

dwergaalscholver — André Jansen

ransuil — Henk Selhorst

geoorde fuut — Piet Hollander

albino scholeksterjong — Martin Broodbakker

kleine mantelmeeuw — Arion van Dam

KNNV Koninklijk Nederlandse Natuurhistorische Vereniging vereniging voor veldbiologie

IVN Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid

KNNV Afdelingsbestuur

voorzitter **Evert Ruiter**
Cornelis Houtmanstraat 10, 8023 EA Zwolle
e.j.ruiter@planet.nl T 06-10323704

secretaris **Warner Bruins Slot**
Vledderdiep 15, 8032 NN
wcbruinsslot@home.nl T 038 4547231

penningmeester **Elja van Dongen**
Groteweg 89, 8191 JV Wapenveld
eljavandongen@gmail.com T 038-3762696

bestuurslid **Peter van Dam**
Tesjeslaan 37, 8042 HH Zwolle
petervandam38@yahoo.com T 038-4220912

bestuurslid **Gabi Milder-Mulderij**
Oude Marswal 38, 8015 ED Zwolle
missmuldi@gmail.com T 06-24620314

IVN Afdelingsbestuur

voorzitter **Berien Bakker**
voorzitter@ivnzwolle.nl

secretaris **Henriëtte van der Velde**
secretaris@ivnzwolle.nl

penningmeester **Jaap van Driezum**
penningmeester@ivnzwolle.nl

bestuurslid **Thea Huisman**
ivnzwolle@ivnzwolle.nl

Ondersteunende functies

ledenadministratie **Cor Kauw**
Sloetmarke 39, 8016 CJ Zwolle
corkauw@ziggo.nl T 06-29138944

website **www.knnv.nl/zwolle**
webmaster **Corien Bruins Slot**
webmaster@zwolle.knnv.nl

e-mailadres afdeling: secretaris@zwolle.knnv.nl

postadres **KNNV Afdeling Zwolle**
Vledderdiep 15
8032 NN Zwolle

Ondersteunende functies

ledenadministratie **Henriëtte van der Velde**
ledenadministratie@ivnzwolle.nl

website **www.ivnzwolle.nl**
webredactie **Wim Knol**
webredactie@ivnzwolle.nl

e-mailadres afdeling: ivn@ivnzwolle.nl

postadres **IVN Zwolle**
Campherbeeklaan 82A
8024 BZ Zwolle

redactie gezamenlijke nieuwsbrief van KNNV en IVN: Corien Bruins Slot en Ank Mollema
nieuwsbriefknnvivn@gmail.com

Contributie 2022 KNNV

Lidmaatschap € 35,- incl. toezending Natura
Huisgenootlidmaatschap € 16,-
Jeugdlidmaatschap (t/m 25 jaar) € 22,- incl. Natura
Regionaal lidmaatschap € 22,-

Gironummer:
IBAN NL38 INGB 0000 9982 42 t.n.v. KNNV Zwolle
Opzeggen lidmaatschap uiterlijk 15 december voorafgaand aan betreffende kalenderjaar schriftelijk of per e-mail bij de ledenadministrateur. U ontvangt binnen 10 dagen een bevestiging. Zo niet, neemt u dan opnieuw contact op.

Contributie 2022 IVN

Lidmaatschap € 24,- per jaar. U ontvangt dan ook 4x per jaar het landelijke ledenblad Mens & Natuur.
Huisgenootlidmaatschap € 9,-
Het lidmaatschap wordt aangegaan voor een jaar vanaf de datum van inschrijving en wordt telkens met een jaar verlengd tot wederopzegging. Opzeggen minimaal 1 maand vóór de datum van verlenging (deze datum is te vinden op uw bankafschrift of op te vragen bij de ledenadministratie).
De contributie wordt geïnd door het Landelijk Bureau IVN.

'IVN, Instituut voor Natuureducatie en duurzaamheid, afdeling Zwolle en omstreken' is aangewezen als ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling). Meer informatie hierover op www.belastingdienst.nl.

Zwols Natuur Tijdschrift

Jaargang 29 nummer 2, 2022

Als u het ZNT viermaal per jaar digitaal thuisbezorgd wilt krijgen, kunt u zich aanmelden als lid van de KNNV of het IVN. U ontvangt dan ook maandelijks de gezamenlijke digitale nieuwsbrief van de afdelingen Zwolle van deze verenigingen. Aanmelden gaat via de websites. Voor KNNV Zwolle e.o.: knnv.nl/zwolle (lid worden), voor IVN Zwolle e.o.: ivn.nl/afdeling/zwolle (lid worden). Op deze websites vindt u nieuws over excursies, lezingen en cursussen die door de afdelingen worden georganiseerd. Als lid krijgt u korting op cursuskosten.

Redactie
Peter van Dam, Gabi Milder-Mulderij, Evert Ruiter

Redactieadres
e-mail: zntredactie@live.nl

Aanleveren van kopij voor het ZNT:
Liefst digitaal zonder opmaak via e-mail aan het redactieadres; afbeeldingen los in voldoende hoge resolutie.

Niets uit dit nummer mag worden gebruikt voor publicatie zonder uitdrukkelijke toestemming van de redactie, de auteur of de fotograaf.

De redactie van het ZNT aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor schade, voortvloeiend uit het plaatsen van aangeboden foto's, illustraties of teksten waarop het auteursrecht of portretrecht van iemand anders rust.

Het ZNT is het gezamenlijke tijdschrift
van IVN en KNNV, beide afdeling Zwolle.

KNNV vereniging voor veldbiologie

ivn natuur educatie